

Redovisning av åtgärdsprogram för elfenbenslav, 2016 – 2019

Heterodermia speciosa

Foto: Janolof Hermansson

Hotkategori: SÅRBAR (VU)

Rapporten har upprättats av
Marianne Pasanen-Mortensen, Länsstyrelsen i Dalarnas
län

NATURVÅRDSVERKET

Förord

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper och deras genomförande är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljökvalitetsmålet *Ett rikt växt- och djurliv*, och även de övriga sex ekosystemrelaterade miljökvalitetsmålen.

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper bidrar också till att bevara arter och naturtyper inom EU:s art- och habitatdirektiv och fågeldirektiv samt att uppnå mål inom Konventionen för biologisk mångfald och i de Globala målen för hållbar utveckling om att hejda förlusten av biologisk mångfald.

Åtgärdsprogrammet för elfenbenslav 2016 – 2019 har koordinerats nationellt av Länsstyrelsen i Dalarnas län. Denna rapport är en redovisning till Naturvårdsverket av genomförda åtgärder och resultat från programperioden. Rapporten innehåller även förslag om programmets eventuella fortsättning.

De konkreta slutsatserna i rapporten speglar författarens bedömningar och är inte en självklar återspeglning av Naturvårdsverkets ställningstagande. Rapporten kommer att användas som ett underlag för Naturvårdsverkets beslut om åtgärdsprogrammets fortsättning.

Samlad information om åtgärdsprogrammet finns på Naturvårdsverkets hemsida: Åtgärdsprogram för elfenbenslav, ISBN 978-91-620-6336-8.

Stockholm februari 2025

Maria Widemo
Chef Artenheten

Innehåll

FÖRORD	3
INNEHÅLL	4
SAMMANFATTNING	5
BAKGRUND	6
VISION OCH MÅL	7
Vision	7
Långsiktigt mål	7
Kortsiktigt mål	7
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	8
Dialog och samverkan	8
Aktiva åtgärder i fält	8
Datainsamling och analyser	9
Kostnad av genomförda åtgärder	9
RESULTAT AV GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	10
SLUTSATSER	12
PUBLIKATIONSLISTA	14

Sammanfattning

Elfenbenslaven är rödlistad som sårbar (VU). Ett åtgärdsprogram togs fram 2010, och här redovisas arbetet under programperioden 2016-2019. Det finns totalt 17 lokaler fördelade i Dalarnas, Gävleborgs, Jämtland, Västerbottens och Norrbottens län.

I Gävleborgs län finns en lokal, och här växer elfenbenslaven på askar som har nedsatt vitalitet och en del har dött. Därför har en translokering av en bål från ask till tre lönnar genomförts med god framgång för större bitar av bålen, medan små fragment av bålen inte klarade sig i samma utsträckning. I Jämtlands län, där tio kända lokaler finns, har största delen av åtgärderna bestått av samverkan med den lokala klätterklubben och information om lavarna som finns i ett populärt klätterområde. Tack vare det arbetet har minskningen av elfenbenslavar begränsats, men fortsatt samverkan och övervakning av laven behövs för att upprätthålla det som uppnått. Även en mindre fältinsats, där nedhängande grangrenar som bedömdes ha en negativ inverkan beskars, kan ha varit viktig för att hindra förlusten av en del av populationen.

Det har dock inte samlats in underlag för att kunna uppskatta om abundansen av arten har förändrats, varken regionalt eller nationellt. Populationsutvecklingen för elfenbenslav är därför okänd. Det är av hög prioritet att kunna fortsätta arbetet med information, övervakning, mindre åtgärder i fält för att förhindra förlust av lokala populationer, och att avgränsa viktiga områden - framför allt i Jämtland där lokalerna i skrivande stund saknar långsiktigt skydd. Vidare vore det lämpligt att genomföra en inventering för att hitta fler lokaler, framför allt i de tre nordliga länen med elfenbenslav. Därför föreslås att åtgärdsprogrammet för elfenbenslav förlängs i nuvarande form.

Bakgrund

Elfenbenslaven är en ljusgrå till ljusgrön bladlav som kan bli upp till tio cm i diameter. Den har en kosmopolitisk utbredning och den växer på lövträd eller silikat- eller grönstensklippor och -klippblock som skuggas av träd på platser som inte påverkats av omfattande störningar. Det är ofta en stor artrikedom på elfenbenslavens lokaler, inklusive sällsynta arter, varför skydd för elfenbenslaven även kan gynna den biologiska mångfalden i ett större perspektiv. Elfenbenslaven var förmodligen vanligare under en gången tidsperiod när klimatet var mildare och antropogen inverkan på skogslandskapet var lägre. Den är nämligen beroende av hög och jämn luftfuktighet, och påverkas negativt av ingrepp såsom dikning, markberedning, gödning och slutavverkning. Det moderna skogsbruket utgör därmed det största hotet mot arten, men även vattenreglering, vindkraftsetablering, bergtäkt och liknande verksamheter kan ha en negativ inverkan. Eftersom populationerna är små finns även en risk för lokal utrotning till följd av slumpmässiga faktorer. På grund av elfenbenslavens sällsynthet togs ett åtgärdsprogram fram för perioden 2010-2015, då laven var kategoriserad som starkt hotad; där finns mer fakta att inhämta om elfenbenslav. (Hermansson, J. & Jonsson, F. 2010)

Åtgärdsprogrammet förlängdes till 2016, och sedan till 2019, och denna redovisning gäller perioden 2016-2019. Den var rödlistad som Sårbar (VU) både under programperioden och 2020 då denna redovisning gjordes (ArtDatabanken 2015, SLU Artdatabanken 2020). Elfenbenslaven återfinns i Dalarna, Gävleborg, Jämtland, Norrbotten och Västerbotten, och länsstyrelserna i dessa län har bidragit till redovisningen.

Vision och mål

Den vision och de mål som nämns i åtgärdsprogrammet för elfenbenslav 2016–2019 lyder:

Vision

Den övergripande visionen är att elfenbenslaven på lång sikt skall förbli livskraftig i landet och inte minska inom överskådlig tid. Eftersom artens nu kända utbredningsområde huvudsakligen är beläget norr om 60:e breddgraden åvilar bevarandeansvaret på förutom markägare och Skogsstyrelsen även på länsstyrelserna i Dalarna, Gävleborg, Jämtland, Västerbotten och Norrbotten. Expertkommittén för lavar vid ArtDatabanken (2005) anser att det kan finnas maximalt 80 lokaler i landet. Visionen är att antalet kända lokaler ökar till åtminstone 40 samt att populationerna på lokalerna är stabila eller ökar. Även om denna vision uppfylls är det dock inte möjligt att avföra arten från rödlistan. Däremot skulle det kanske vara möjligt att få arten klassad som sårbar (VU). För att elfenbenslaven skall flyttas ned från kategorin starkt hotad (EN) till sårbar (VU) så krävs dels att artens tillbakagång upphör, dels att totalantalet reproducerande individer uppgår till minst 250.

Långsiktigt mål

- Kunskapen om elfenbenslavens habitatkrav och dess genetiska situation i Sverige är vid slutet av programperioden tillräcklig för att ställningstaganden avseende behovet av utplantering/translokation ska kunna göras.
- Populationsövervakningen ska vid slutet av programperioden visa en generellt positiv trend gällande mängden bålar och deras yttäckning (stabil eller ökande) jämfört med 2008.
- Antalet kända lokaler med elfenbenslav har ökat till minst 20 stycken till år 2015.

Kortsiktigt mål

- Inventeringar av lämpliga områden ska till år 2012 ha gett oss en god uppfattning om elfenbenslavens utbredning och förekomst i landet.
- Samtliga markägare som har elfenbenslav på sin mark, ska känna till arten och målet med åtgärdsprogrammet vid utgången av år 2013.
- Elfenbenslaven har garanterats skydd på samtliga kända lokaler, genom information och/eller områdesskydd senast 2013.

Genomförda åtgärder

I det här avsnittet ges en kortfattad beskrivning av de åtgärder som har genomförts samt kostnader under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Dialog och samverkan

Skydd och markägarkännedom

I Dalarna finns två kända lokaler, Eländesgraven och Tranuberget, och båda hade formellt skydd i form av naturreservat respektive Natura 2000 redan innan 2015. I Gävleborgs län finns en lokal och den är sedan tidigare är skyddad genom Testeboåns naturreservat. Jämtlands län hyser tio kända ”storlokaler” med elfenbenslav. Ingen av dem har långsiktigt skydd men en ligger inom ett planerat men ej beslutat reservat, och några ligger i nyckelbiotoper. Några av markägarna har informerats om laven. Västerbottens län har tre kända lokaler varav en ligger i Borstabergets naturreservat som bildades 2017. För två av lokalerna, Sör-Råberget och Storålidén, pågår samtal om naturreservatsbildning. Samtliga markägare i Västerbottens län har informerats om elfenbenslaven. Norrbottens läns två kända lokaler ligger i tidigare bildade Muddus nationalpark och Alpasbergens naturreservat.

Samverkan och information

Välabergets klippor i Jämtland är hemvist för elfenbenslaven, men nyttjas också för klättring. Då länsstyrelsen i Jämtland har uppmärksammat en negativ inverkan på laven som rensats bort från klätterleder, har man under 2016-2019 samverkat med den lokala klätterklubben och informerats via klubbens hemsida samt via skyltar för att förhindra ytterligare minskning av laven. Effekten av informationen har följts upp genom kontinuerlig övervakning 2017, 2018 och 2019, då variation i abundansen uppskattades genom jämförelser av foton (Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.a, Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.b).

Aktiva åtgärder i fält

På Gävleborgs lokal är askar substrat för elfenbenslaven, dessa har dock nedsatt vitalitet, och 2015 genomfördes därför en flytt av en elfenbenslav från en ask till tre lönnar. Det gjordes genom att bark med en bål skars bort från en ask och delades upp i mindre bitar som limmades fast på lönnarna med vattenfast Pattex Montagelim NoMoreNails. En bit av bålen delades upp i småbitar som limmades fast med förstärkt cellulosabaserat tapetklister. (Troschke u.å)

Vid ett besök på lokalen vid Farsinberget i Jämtland 2014 upptäcktes att en gammal gran vid som tidigare gett elfenbenslaven skydd hade fallit. Vid återbesök 2018 bedömdes elfenbenslaven påverkas negativt av de överskuggande grenarna, varför grenarna beskars hösten 2019. (Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.c)

Datainsamling och analyser

Translokeringen av elfenbenslav från ask till lönn i Gävleborgs län följdes upp årligen fram till 2018. (Troschke u.å)

Vid Farsinberget i Jämtland har elfenbenslaven inventerats 2010, 2014, 2018 och 2019 (Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.c). På Väläberget i Jämtland inventerades elfenbenslaven 2008, 2014, 2017, 2018 och 2019. Dessutom har ÅGP på länsstyrelsen i Jämtland eftersökt ett inrapporterat fynd av en ny lokal med elfenbenslav 2015 i Härjedalen men laven återfanns inte.

I Västerbottens län har Borstabergan återbesökts i samband med förberedelse för reservatbildning. Data har rapporterats i Artportalen.

Länsstyrelsen i Jämtland genomförde avgränsning för nyckelbiotopsskydd av lokaler med elfenbenslav gemensamt med Skogsstyrelsen 2016 (Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.d).

Kostnad av genomförda åtgärder

Den totala kostnaden för genomförda åtgärder som bekostats via NV-ÅGP under programperioden 2016-2019 har uppgått till 86 033 kr (Tabell. 1).

Tabell 1: Kostnader för genomförda åtgärder bekostade av NV-ÅGP 2016-2019. I 2016 års kostnader ingår utgift för rapport som publicerades 2015.

Åtgärd	2016	2017	2018	2019	Totalt
Dialog & samverkan samt övergripande koordinering	53099	0	2651	6584	62334
Aktiva åtgärder i fält	0	0	0	6584	6584
Datainsamling & analyser	7151	7094	7469	0	21714
<i>Total uppskattad kostnad för åren 2016-2019</i>	60250	7094	10120	0	90632

Resultat av genomförda åtgärder

I det här avsnittet redovisas resultatet av de åtgärder som har genomförts under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Dialog och samverkan

Translokeringen av elfenbenslav i Gävleborgs län gjordes delvis i samverkan med naturvårdsförvaltningen.

Samverkan med den lokala klätterklubben i Jämtland med informationen klubbens hemsida och skyltning vid klippor följdes kontinuerlig genom årlig övervakning av elfenbenslav 2017-2019, och slutsatsen är att informationen har förhindrat minskningen av laven på klipporna (ej statistiskt säkerställt; Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.a).

Aktiva åtgärder i fält

Försöket med translokering av elfenbenslav som genomfördes i Gävleborgs län hade god framgång för hela bitar av en bål men inte för fragment. (Troschke u.å)

Beskärningen av grangrenar som beskuggade elfenbenslav vid Farsinberget skedde 2019 och det återstår att se om laven återhämtar sig där.

Datainsamling och analyser

Resultatet från translokeringen i Gävleborgs län sammanställdes 2018. Då hade fyra bålar behållit sin storlek och en hade minskat med ett par kvadratcentimeter. Två bitar hade ramlat av men från den ena fanns bålrester kvar på trädet. På ett träd fanns även små fragmenten på båda fragmentytorna kvar. (Troschke u.å)

Tack vare övervakning av elfenbenslav på Farsinberget i Jämtland bedömdes 2018 att lavens tillväxt påverkades negativt av skuggning av en gran och åtgärder kunde vidtas. Då det är en mycket liten population här var det viktigt att sätta in åtgärder för att inte riskera utdöende. Laven minskade från 8,5 cm² 2014 till 6,7 cm² 2019. På Vålåberget i Jämtlands län minskade populationen mellan 2008 och 2014. Efter samverkan med den lokala klätterklubben och skyltning vid elfenbenslavens växtplatser stabiliserades läget. Den har dock inte återetablerat sig på forna växtplatser, och populationen är därmed mindre än vad den var 2008.

Populationsutveckling och förutsättningar för bevarande

Antalet lokaler har varit stabilt över tiden för åtgärdsprogrammet, endast en ny lokal har rapporterats in, och den var i Jämtlands län. På den ena lokalen i Jämtlands län minskade arten mellan 2014 och 2019, och på den andra lokalen stabiliserades läget under samma period, efter en minskning som den inte har

återhämtat sig ifrån. I Västerbottens län var inventeringarna inte tillräckligt detaljerade för att kunna följa populationsutvecklingen. I Dalarnas och Norrbottens län genomfördes inga inventeringar. Det finns alltså inte underlag för att kunna uppskatta om abundansen har förändrats, varken regionalt eller nationellt för dessa tre län. Därmed går det heller inte att göra uttalanden om populationsutvecklingen. Förutsättningen för elfenbenslavens bevarande har lokalt i Jämtland förbättrats tack vare samverkan med och information till en klätterklubb, vilket har begränsat minskningen av elfenbenslav på Vålaberget. Endast ett områdesskydd har bildats under programperioden (Västerbottens län), och nationellt har bevarandesituationen inte ändrats nämnvärt.

Slutsatser

I det här avsnittet redovisas en kortfattad bedömning av genomförda åtgärder och måluppfyllelse, samt rekommendation om programmets eventuella fortsättning.

Måluppfyllelse

De långsiktiga målen (tillräckliga kunskaper för ställningstagande om utplantering/translokation, generellt positiv trend gällande lokal abundans jämfört med 2008, antalet kända lokaler har ökat till 20 stycken) har inte uppnåtts. Däremot har artens klassats om från EN till VU sedan Rödlistan 2010. Inte heller de kortsiktiga målen (god uppfattning om elfenbenslaven utbredning och förekomst, samtliga markägare med elfenbenslav ska känna till arten och målet med åtgärdsprogrammet, garanterat skydd genom information och/eller områdesskydd på samtliga lokaler). Populationerna på de kända lokalerna är små, och för att nå det långsiktiga målet krävs att nya lokaler hittas, det krävs alltså utsök av potentiella lokaler och inventering av dessa.

Resultat av uppföljning och åtgärder

Då translokering i Gävleborgs län gjordes i liten skala bör resultaten tolkas med försiktighet, men det bådär gott för att med försiktighet genomföra ytterligare ett småskaligt translokering av hela bitar till träd. Det talar positivt för att även i liten skala testa translokering till klippa. En uppföljning behövs dock för att veta om translokeringen har varit effektiv.

Lokalerna i Jämtland saknar långsiktigt skydd (fem är nyckelbiotoper, en har planerats för naturreservat men kommer inte att beslutas inom en nära förestående tid). För några Jämtlandslokaler har inventering med förslag på avgränsningar inför skydd gjorts, men det saknas för flera lokaler. Vidare finns laven inom ett populärt klätterområde i Jämtland, och det finns ett stort behov av fortsatt samverkan med klätterklubben för att informera om laven. En lokal studie har visat att samverkan och information begränsar minskningen av elfenbenslav (ej statistiskt analyserat), och information kan därmed vara rätt åtgärd att genomföra för att bemöta ett av hoten mot laven.

Fortsatt åtgärdsbehov

Det är viktigt att kunna fortsätta att inventera laven på alla dess lokaler i landet genom abundansuppskattningar för att följa populationsutveckling. Det är framför allt viktigt där den riskerar att minska till följd av klättring, så att man snabbt kan agera med ytterligare information vid behov. Inventeringarna bör finansieras av medel för uppföljning av skyddad natur i de fall elfenbenslaven återfinns i skyddade

områden. Vidare vore det lämpligt att försöka återställa den delvis förstörda lokalen på Vålaberget genom translokering av elfenbenslav. Slutligen behöver fler lokaler eftersökas.

Då kunskap om förekomst av elfenbenslav saknas i framför allt Norrbottens län, och fler lokaler kan väntas existera i Jämtlands län, vore det även önskvärt med inventering efter nya lokaler med elfenbenslav. Det skulle leda till att uppnå målen som berör antal kända lokaler och utbredning. I Norrbotten kan ökad kunskap om förekomst av elfenbenslav dessutom vara ett incitament för skydd av gamla skogar som för närvarande snabbt minskar i omfattning i länet, vilket kan gynna även andra arter.

Rekommendation om programmets fortsättning

I dagsläget och med anledning av ovanstående föreslår vi att:

ii) Förlänga programmet i sin nuvarande form

Publikationslista

Hermansson, J. & Jonsson, F. 2010. Åtgärdsprogram för elfenbenslav. Rapport 6336. Naturvårdsverket, Stockholm. ISBN 978-91-620-6336-8

Jonsson, F. & Nordin, U. 2015. Elfenbenslav inventeringar i Sverige 2005-2011. Rapporter från Länsstyrelsen i Dalarnas län, ISSN: 1654-7691. Rapport: 2015-15. <https://www.lansstyrelsen.se/dalarna/publikationer>

Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.a. Kontroll av växtplatser för elfenbenslav, grynlav och grangytterlav vid Välaberget 2018-10-25. Opublicerad.

Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.b. Kontroll av växtplatser för elfenbenslav, grynlav och grangytterlav samt uppsättning av kompletterande skyltar vid Välaberget 2019-10-24. Opublicerad.

Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.c. Elfenbenslaven vid Farsinberget 2019. Opublicerad.

Länsstyrelsen Jämtlands län u.å.d. Avgränsningar av nyckelbiotoper vid växtplatser för elfenbenslav och jättesködlav i Jämtlands län. Opublicerad.

ArtDatabanken 2015. Rödlistade arter i Sverige 2015. ArtDatabanken SLU, Uppsala

SLU Artdatabanken 2020. Rödlistade arter i Sverige 2020. SLU, Uppsala

Troschke, T. u.å. Slutrapport angående flytt av elfenbenslav, *Heterodermia speciosa*, vid Testeboån, Gävleborgs län. Länsstyrelsen, Enheten för Natur, Gävle. Opublicerad.